

Rob Wijnberg
(foto: Frank Ruiter)

INTERVIEW MET FILOSOOF ROB WIJNBERG

'ZO WERKT DE DEMOCRATISCHE SAMENLEVING NIET'

Midden in de verkiezingscampagne verscheen *Voor ieder wat waars* van Rob Wijnberg. De filosoof en hoofdredacteur van *De Correspondent* neemt de lezer mee in de geschiedenis van het begrip waarheid en analyseert het functioneren van de media. *Maatschappij & Politiek* sprak met hem op de redactie van *De Correspondent*.

IVO PERTIJS

In zijn boek *Voor ieder wat waars* onderscheidt Rob Wijnberg vijf perioden: de premoderne tijd, de moderne tijd, de postmoderne tijd, de postmoderne consumptietijd en de verbonden tijd. 'Ik studeerde filosofie en schreef hier veel over. Sinds ik in de journalistiek werk kijk ik hoe de filosofie en de geschiedenis van de filosofie iets over nu zegt. We zijn geneigd om filosofie te zien als studeerkamerwetenschap van bebaarde, grijze en meestal oud-Griekse mannen die over ingewikkelde vragen nadenken, maar filosofie is voor mij op alle plekken in de samenleving terug te zien. Waarheid is nu een prangend thema. Wat zijn de feiten? Wat is echt en onecht? Denk aan polarisatie, waarbij mensen tegenover elkaar staan, omdat ze in verschillende waarheden geloven. Dit zijn grote ontwikkelingen. Met name in de westerse filosofie is er bijna geen centraler begrip dan waarheid te vinden. Je kan veel leren over waarom de strijd over waarheid nu zo wordt gevoerd als je kijkt naar hoe waarheid altijd in de samenleving functioneerde. Voor niet-filosofisch geschoolde mensen leek mij dit een bruikbare en begrijpelijke manier om die geschiedenis uit de doeken te doen op een manier dat je ook iets over nu leert', legt Wijnberg uit.

Wat viel je tijdens deze zoektocht het meest op?

'We zijn geneigd om te denken dat waarheid over feiten en fictie gaat, wat echt en wat niet echt is. In mijn boek laat ik zien dat waarheid veel meer functies heeft dan dat. Waarheid is verbonden met de tijd en omstandigheden waarin mensen leven en de dominante wereldbeelden die deze omstandigheden met zich meebrengen. Dit komt in hun waarheidsbeleving tot uitdrukking. Het feit dat de premoderne tijd (vierde eeuw voor tot zestiende eeuw na Christus) zo'n religieuze tijd is, waarin de waarheid buiten de aardse werkelijkheid wordt gezocht, is geen toeval. Dit heeft alles te maken met hoe de wereld op dat

moment is. Met het diepgewortelde idee dat de wereld niet kan veranderen, maar ook dat het op allerlei basale fronten zo ellendig was, zochten mensen naar een uitvlucht. Ik vond het fascinerend om te zien waar het idee van waarheid ligt en dat de manier waarop je het definieert enorm werd beïnvloed door de tijd, de gebeurtenissen in de wereld en zelfs de energiebronnen die de samenleving tot zijn beschikking heeft - en andersom: de manier waarop mensen naar waarheid kijken enorme invloed heeft op de tijd en waar het heen gaat. We kunnen nu, in de postmoderne consumptietijd, een duidelijk verband leggen tussen de overgang naar totaal nieuwe energiebronnen en waarheid. Mijn andere belangrijke inzicht is wat ik de privatisering van waarheid noem. De rode draad is dat mensen zich de waarheid steeds verder toe-eigenen. Eerst lag waarheid volledig buiten het bereik van mensen. Uiteindelijk is waarheid iets waar we door allerlei ontwikkelingen nu een soort persoonlijke claim op leggen. Het idee dat je een mening hebt en dat die van jou is lijkt vanzelfsprekend, maar in het gros van de geschiedenis kwam dit niet eens bij mensen op. De opkomst van complottheorieën en de invloed van *influencers* heeft daarmee te maken.'

Op een zeker moment schrijf je dat er nu minder filterbubbels zijn dan voorheen.

'We hebben het gevoel dat we in filterbubbels zitten, maar door technologie word je steeds meer met wereldbeelden geconfronteerd die je normaal gesproken niet tegenkwam. De reikwijdte van je belevingswereld was vroeger veel beperkter. Je kerk, je dorp, je krant, je zuil... Nu is dat niet zo. Je ziet meer meningsverschillen, maar de reikwijdte van de tegenstellingen is kleiner geworden. In alle serieuze onderzoeken naar opvattingen zie je een homogenisering. Het ligt steeds dicht bij elkaar. Dit is een van de mythen die ik in mijn boek probeer door te prikken.'

In je boek lever je forse kritiek op de media als het gaat om het bewust of onbewust voeden van wantrouwen. Waar moeten docenten maatschappijleer tijdens de verkiezingscampagne vooral op letten?

'De dominante school in de journalistiek is nog altijd dat media niet zelf als factor van invloed in de samenleving moeten worden meegenomen, want ze zijn de "observant" van de samenleving. In de rest van de samenleving is hier meer bewustzijn over. Sterker nog, soms wordt die invloed zo groot gemaakt en groeit het wantrouwen richting de media zozeer dat mensen media helemaal willen afschaffen. Waar het om gaat is dat media invloed uitoefenen, *framen* en dingen op een bepaalde manier in beeld brengen - die vervolgens ook zo gaan. Mensen die zich hier bewust van zijn, trekken daar vaak de verkeerde conclusies uit, namelijk dat het allemaal onzin is. Maar *framing* is een onontkoombaar iets. Je kiest altijd een bepaald perspectief en dat kun je waarheidsgetrouw of minder waarheidsgetrouw doen. Mijn punt is: de onbedoelde bijdrage van de manier waarop ontwikkelingen door de media in beeld worden gebracht, vreet uiteindelijk aan het basale vertrouwen van mensen in democratische instituties. Dit vertrouwen moet je hebben om een democratische samenleving te vormen. Zeker mensen in de media, maar ook mediaconsumenten, hebben niet altijd door dat als we zo door blijven gaan we iets kwijtraken wat niemand kwijt wil. De keerzijde is dat het effect op de democratische rechtsorde kleiner is - zeker in Nederland - dan je zou denken. Het vertrouwen in instituties is relatief sterk, zeker in open samenlevingen. Ik ben geen doemdenker die vindt dat we richting de Amerikaanse situatie gaan, maar we kunnen in dezelfde situatie belanden. Journalisten, docenten en consumenten hebben één gedeeld belang, namelijk dat we in een open, vrije democratische samenleving leven. Het bewustzijn van deze effecten - dus dat onbedoelde *framing* het wantrouwen

voedt - kan leiden tot een soort besef dat dit ook moet worden beschermd. De mentaliteit van *"Journalism is printing what someone else does not want printed; everything else is public relations"* [een citaat dat vaak aan George Orwell wordt toegeschreven, red.] is een mentaliteit die geen recht doet aan hoe de wereld in elkaar steekt. Het geeft een beeld van de wereld dat als het ware uiteindelijk als slechtste resultaat heeft dat mensen het soort samenleving dat wij wensen te vormen niet meer onderschrijven, omdat ze de pilaren ervan niet meer vertrouwen. Een vergelijkbaar dilemma speelt bij docenten maatschappijleer, kan ik mij voorstellen. Op het moment dat zij een uitgesproken positie innemen of zich ergens voor of tegen uitspreken, dan krijgen ze het verwijt politiek gekleurd te zijn, terwijl ze eigenlijk alleen hoeven uit te leggen hoe iets werkt. Ik kan mij goed voorstellen dat docenten die zich kritisch over Forum voor Democratie uitlaten uit dezelfde hoek commentaar krijgen. Je moet kunnen laten zien dat het niet om bepaalde standpunten gaat, maar dat deze fundamenteel raken aan bepaalde grondrechten en grondwaarden en dat daar een positie tegen innemen niet een politieke opvatting is zoals alle andere opvattingen, maar een wezenskenmerk van je functie. Jouw functie is niet alleen het in kaart brengen van de samenleving zoals die is, maar ook dat die samenleving functioneert. Als iets *ongefundeerd* wantrouwen wekt, dan is het belangrijk dat je je daartegen uitspreekt.'

In je boek maak je onderscheid tussen kritische en cynische vragen die journalisten stellen.

'Dit is een van de belangrijkste verschillen die ik in het boek noem. Je hebt twijfel op inhoudelijke grond. Klopt dit wel? Als je cynisch bent, dan laat je de inhoud weg en dan zeg je: "Waarom deed u dat?". Zonder een oprecht antwoord op de vraag te zoeken. Dit soort journalistiek zie je de hele dag door. Er is geen inhoudelijke grondslag waarop de kritiek is gebaseerd. Zonder de inhoud maakt het niet uit wat de persoon zegt, beslist, uitlegt of rechtvaardigt. Eigenlijk is het altijd verkeerd en ontstaat er argwaan over de motieven van de geïnterviewde. Daar vond ik het interview met Wopke Hoekstra met *Nieuwsuur* een mooi voorbeeld van.¹ Het is veelzeggend dat het tijdens de vorige Tweede Kamerverkiezingen zo werd bejubeld. In feite wekte de presentator vooral argwaan over de intenties, motieven en heimelijke bedoelingen van Hoekstra. Als je dit

Ook de serieuze kwaliteitsjournalistiek kan cynisch en niet kritisch zijn (foto: Wikimedia Commons)

eenmaal ziet, dan zie je ongelooflijk veel voorbeelden voorbijkomen, ook in serieuze kwaliteitsjournalistiek, die cynisch is en niet kritisch.'

Maak je je in dat kader zorgen over de verkiezingscampagne?

'Ja, ik heb geen enkele indicatie dat dit nu anders gaat zijn. Dit zit diepgeworteld in het functioneren van het systeem. Ik zeg met opzet "dit systeem", omdat het niet per se de bedoeling van individuen is. Ik zie de berichtgeving over de verkiezingen hier weer helemaal op uitdraaien. Kort na de val van het kabinet was er een wonderbaarlijke aflevering van *Op1*. Ik noem deze uitzending wonderbaarlijk, omdat deze echt inhoudelijk was.² De hoofdrolspelers van het geklapt migratieakkoord legden uit hoe het is gegaan en waarom de meningsverschillen onoverbrugbaar waren. Je kan het nog steeds slecht vinden dat het zo is gegaan, maar je zag dat er niet een gekunstelde tegenstelling werd gemaakt die er eigenlijk niet was. Het waren gewoon mensen die er niet uitkwamen en die op een bepaald punt niet bereid waren om tot een compromis te komen. Dat kun je dom of onverstandig vinden, maar deze uitzending was niet cynisch. Je snapte ineens daadwerkelijk waarom iets voor de een onbespreekbaar was maar voor de ander niet. Je zag dat ze samenwerkten, ook al lagen de meningen uiteen. Dat is een ander plaatje van de politiek dan je normaliter krijgt. Het standaardformat is dat mensen tegenover elkaar staan. De essentie is dat ze elkaar de tent uitvechten om macht. Ja, er is ook machtspolitiek, maar dit is niet de enige

manier waarop dingen opereren. Mijn collega Jesse Frederik zegt: "Als je naar het nieuws kijkt, dan denk je dat je door schurken en dwazen wordt geregeerd". Óf ze hebben schimmige, heimelijke bedoelingen óf kunnen er niets van. Dat is een uitzondering. Op een gegeven moment was er een debat over de rol van Hugo de Jonge in de mondkapjesaffaire. Niemand in de Kamer wist hoe het zat. Het onderzoek moest nog komen. Toch vond iedereen dat De Jonge zat te liegen. Misschien was dit zo, maar dit konden ze niet weten. Noem het populisme voor hoogopgeleiden.

**'IN DE TOESLAGENAFFAIRE
HEB JE VERANTWOORDELIJKEN
EN GEEN DADERS.'**

Dit zie je veel in de Tweede Kamer, waaronder bij Pieter Omtzigt. Hij is erg populair onder journalisten. Dit is niet verwonderlijk, want hij heeft een kijk op de wereld die resoneert bij journalisten. Je bent altijd in de oppositie zonder dat je uit hoeft te leggen op grond waarvan en wat jouw alternatief is. Als je altijd in de oppositie bent, dan kun je woedend worden over fraude én woedend worden over de bestrijding van fraude die je hebt geëist. Dit kun je doen als je totaal geen verantwoordelijkheid hebt om je aanklacht in proportie te plaatsen. Dit zie je ook in de media: verontwaardiging in elke windrichting. Het inhoudelijke vertrekpunt ontbreekt. Voor journalisten is het onmogelijk om een inhoudelijk vertrekpunt te hebben, want weinig journalisten hebben de kennis en *knowhow* van alle materie waar zij over

'ER IS NIEMAND BIJ TALKSHOWS DIE DOSSIERKENNIS HEEFT. ELKE DAG VOEREN ZE EEN GESPREK WAAR ZE TOTAAL GEEN VERSTAND VAN HEBBEN MET MENSEN (...) DIE ER GEEN ENKELE MOEITE MEE OM ERGENS IETS VAN TE VINDEN WAAR ZE NIETS OVER WETEN.'

gaan. De onderliggende aanname bij ontzettend veel journalistiek is dat het allemaal totaal *obvious* is. Zij zien dat glashelder en zouden perfecte maatregelen nemen en die idioten in Den Haag doen maar wat. De coronacrisis is daar een voorbeeld van. De hoeveelheid veroordelingen door journalisten van beslissingen destijds is met de kennis van achteraf echt oneindig. De journalistiek maakte hier op een bepaalde manier een verdienmodel van. De journalistiek zegt niet alleen wat het ziet, maar interpreteert en schrijft allerlei intenties toe. Neem het dader-slachtofferframe. In de Toeslagenaffaire heb je verantwoordelijken en geen daders. Dit is een belangrijk subtiel verschil. Als je mensen stelselmatig meer als dader, dan als verantwoordelijke afschildert, dan worden mensen woedend omdat ze iets wordt aangedaan. Zo werkt de wereld en de democratische samenleving niet. In een tribaal koninkrijk zei de koning opsluiten of ophangen. Dat is daderschap. Als je dit wel zo in beeld brengt, dan gaan mensen ook zo denken. Aan de randen groeit deze groep. Ik denk niet dat traditionele media zien hoe ze daar een bijdrage aan leveren; niet opzettelijk en niet de enige bijdrage, maar wel een significante bijdrage door het totaalplaatje dat alle media tezamen voor de kijker produceren.'

Hoe probeer je dat als hoofdredacteur van *De Correspondent* te voorkomen?

'Op verschillende manieren. Een van de allerbelangrijkste, en dat klinkt vreemd, is dat het hier altijd de bedoeling is dat de journalist voor eigen rekening neemt wat hij schrijft. Tegen onze correspondenten zeg ik dat ze zich niet achter objectiviteit mogen verschuilen. Objectiviteit klinkt positief of neutraal, maar

in de journalistieke praktijk betekent dit dat je de verantwoordelijkheid voor hetgeen je opschrijft als het ware aan anderen, zoals experts, uitbesteedt. Voor eigen rekening nemen betekent dat je niet mag verschuilen achter: "Ik registreer alleen maar". Je moet het harder maken in de zin van: "Naar mijn beste inschatting is dit echt zo". Je moet duidelijk maken dat je kan onderbouwen wat je beweert. Dit dwingt je een onderwerp zo veel mogelijk te begrijpen. Deze eigen verantwoordelijkheid is een belangrijk element in het verschil tussen wat wij doen en traditionele nieuwsjournalistiek. Ten tweede gaat het bij ons om structurele of systemische ontwikkelingen en niet om gebeurtenissen en incidenten. Het nieuws is feitelijk zichtbare oppervlakte. Wat daaronder zit is vaak onzichtbaar. Je kan het als volgt omschrijven. Een klimaatwetenschapper kijkt niet naar het weerbericht. Het weerbericht vertelt hem niets over het klimaat. Nieuws kijkt vaak alleen naar het weer en niet naar het klimaat. Dit bedoel ik niet letterlijk, maar metaforisch. Stel dat je de weersextremen moet verklaren zonder dat je weet dat de aarde opwarmt - en dat is wat het nieuws voortdurend doet. Wij proberen dat te voorkomen. Dit is moeilijk en dat doen we vaak fout, maar we proberen er iets tegen te doen. Bijvoorbeeld met constructieve journalistiek: niet alleen maar beschrijven wat er misgaat, maar ook zoeken naar hoe het beter kan. Zo ontwikkel je een *baseline* van hetgeen je bekritiseert. Je bent ergens kritisch

op, maar dat komt door dat je denkt dat iets anders het alternatief kan zijn. Journalisten zijn vaak generalist. Er is niemand bij talkshows die dossierkennis heeft. Elke dag voeren ze een gesprek waar ze weinig verstand van hebben. Je krijgt gesprekken over wat een leek ook ziet. Mensen die er zelf niets over weten worden uitgenodigd. Zij hebben er geen enkele moeite mee om ergens iets van te vinden waar ze niets over weten. Noem het kennisloze meningsvorming. Daarom laten we mensen bij *De Correspondent* expertise opbouwen. Zo bereiken we dat mensen ook onder de oppervlakte kijken.' ♦

Noten

1. <https://nos.nl/nieuwsuur/collectie/13859/video/2372124-de-verkiezingsuitzending-met-cda-lijsttrekker-wopke-hoekstra>.
2. https://www.npostart.nl/op1-8-juli-2023/08-07-2023/POW_05716874.

Voor ieder wat waars. Hoe waarheid ons verdeelt en ons weer kan samenbrengen verscheen bij *De Correspondent*.